

РОМЕЈСКИ МУНИЦИПИЈ БАЛОИЕ У ДАНАШЊЕМ ШИПОВУ

Анстракт: У античком добу, након доласка Римљана, на ужем подручју града Шипова развило се значајно управно и привредно средиште. Епиграфски налази потврдили су да је насеље имало ранг муниципија, а један од налаза потврдио је и његово име – Балоие. Судаћи по налазима, ово насеље је ранг муниципија добило крајем I или на почетку II вијека. Центар овог муниципија налазио се на локалитету Громиле, гдје су лоцирани форум, храм, курија и статуа патрону. Зенит је досегло током III и IV, а уништено је и угашено крајем VI вијека. О релевантности насеља ове античке агломерације говоре богати археолошки налази. На основу до данас евидентираног и истраженог, значајнија концентрација налаза из античког периода своди се на локалитете Громиле, Тук, Волари, Црквина, ушће ријеке Лубовице, Чифлук и Мујџићи. На основу археолошких остатака препознају се трагови насеља и рефугија, културних грађевина нехришћанског и хришћанског карактера, те други артефакти. Већи број храмова чији су остаци пронађени на размјерно ограниченом подручју, од Волара до Мујџића, указују на то да је Балоие у римском и византијском периоду било и важно црквено сједиште, док неки извори указују и на постојање епископије Балоие.

Кључне ријечи: римски период, Илири, муниципиј Балоие, Шипово, Громиле, Градина, Тук, Волари, Црквина, Чифлук, Мујџићи.

Од најстаријих времена подручје данашње Општине Шипово је због обиља руда, вода и шума представљало погодан простор за живот људи и развијање бројних народа и цивилизација. Биолошки опстанак на овом тлу омогућила је блага клима и плодна земља, чији је фертилитет и бонитет у антици био већи него данас. Континуирано присуство човјека на овим просторима на основу археолошких налазишта може се поуздано пратити од неолита, кроз бронзано и гвоздено доба.¹ У другом миленијуму прије Христа подручје запад-

¹ По Археолошком лексикону БиХ, локалитети са потврђеним археолошким налазиштима из периода неолита, бронзаног и гвозденог доба у Општини Шипово су: Црквина под градом –

ног дијела Балканског полуострва населили су Илири. Подручје данашње Општине Шипово населило је илирско племе Мезеји, односно племена Мезеја: Сапуати и Емантини. Претпоставке су да је у Шипову постојало развијено предримско илирско насеље, које је могло бити и средиште једне територијалне аутохтоне заједнице, на шта упућује компаративна предност његовог положаја у долини Пливе.² Ове претпоставке поткрепљују резултати пробних сондажних ископавања на Громилама, која су показала да се испод римских културних слојева налази предисторијски слој дужег трајања.³

Чвршћа власт Рима у овим крајевима успостављена је у првим деценијама нове ере, када је римски војсковођа Германикус 9. године покорио илирска племена. Римљани су тако успјели да Илире ставе под своју власт и подвргну их романизацији. Покорено илирско становништво наставило је да живи уз

градина из млађег гвозденог доба (12.27); Црљенице из Лубова – градина из старијег гвозденог доба (12.31); Главница Чифлук – насеље, касно бронзано и старије гвоздено доба (12.62); Главнице Лубово – насеље са одбрамбеним карактером, бронзано или гвоздено доба (12.67); Грабеж Доњи Муџићи – градина, касно бронзано и старије гвоздено доба (12.78); Градина Бабићи – касно бронзано и старије гвоздено доба (12.78); Градина брдо Ђукићи – насеље, гвоздено доба (12.82); Градина Глоговац – бронзано и гвоздено доба (12.83); Мијатовића градина Козила – касно бронзано и старије гвоздено доба (12.85); Градина Лубово – насеље, гвоздено доба (12.87); Градина Мајевац – насебина, бронзано или гвоздено доба (12.88); Градина Прибељци – насебина, бронзано или гвоздено доба (12.90); Градина Соколац – насебина, касно бронзано и старије гвоздено доба (12.92); Градина Шипово – насебина, гвоздено доба (12.93); Громила Крчевине – насебина, вјероватно гвоздено доба (12.97); Хрид Подосоје – насебински плато, касно бронзано и старије гвоздено доба (12.108); Калканова градина Драгнић Подови – насеље са одбрамбеним положајем, бронзано или гвоздено доба (12.116); Катунште Шипово – тулумус, вјероватно бронзано доба (12.122); Кобаши Вражић – уз лијеву обалу Пливе, на падинама Боровице, насебина, касно бронзано и старије гвоздено доба (12.125); Кречана Бабићи – насебина, старије гвоздено доба (12.131); Лекића градина Сарићи – насебински плато на десној обали Пливе, димензија 45 x 25 м, са остацима урушених масивних грађевина, старије гвоздено доба (12.143); Маглина Главница Доњи Муџићи – на лијевој обали Јања, насебина са утврђењем, млађе гвоздено доба (12.152); Марковића градина – насебински простор са бедемом, бронзано или гвоздено доба (12.157); Перковића градина – насеље, бронзано и гвоздено доба (12.189); Пискавице Сарићи – два земљана тумулуса, вјероватно бронзано доба (12.190); Селиште Волари – насебина, касно бронзано и гвоздено доба (12.218); Соколина Муџићи – Ораховица, утврђено насеље, димензија око 100 x 150 м, на лијевој обали Јања, касно бронзано или старије гвоздено доба (12.223); Станковића градина Соколац – насебина, касно бронзано или гвоздено доба (12.226); Сукњајин до – насебина, пронађене двије камене сјекире, период неолита (12.231); Сујача Козила – насеље са одбрамбеним насипом, касно бронзано и старије гвоздено доба (12.241); Топића градина – насебина са одбрамбеним насипима, касно бронзано и старије гвоздено доба (12.242); Висови Бабићи – насеље, касно бронзано доба (12.260).

² Осим бројних античких локалитета, овај је крај богат и илирским градинама које су се налазиле у Лубову, Трнову, Шипову, Крчевинама и на Грбавичком пољу.

³ Приликом сондажних испитивања у горњем су слоју сонде откопани примјерци *terrae sigillatae*, уломци свијетле и тамне керамике, новац из младе флавијевске династије и други ситнији налази. У доњим слојевима сонде, на дубини од око једног метра, пронађена је праисторијска керамика. (I. Vojanovski, "Iz rada Arheološkog referata Zavoda", *Naše starine*, XI, Sarajevo 1967, str. 187–196)

досељене Римљане, плаћајући велике порезе и намете. Свједочанство о успостављању римске власти у овим крајевима представља римски запис уклесан у кањону ријеке Ваганац, у коме је записано да је Манлије Целије, центурион VII легије, по наређењу Луција Арнуција Скрибонијана, царског намјесника провинције Далмације, одређен да подијели земљу, успостави границу и постави међаше између илирских племена Сапуата и Емантина. Натпис је постављен између 37. и 41. године, у вријеме цара Калигуле, те свједочи о томе да се овај крај у то доба налазио под чврстом римском управом и да административно није био јединствен већ раздијељен између два илирска племена.⁴

Градска цјелина Шипова је дуго у науци позната као богато налазиште античких споменика, а самим тим и као потенцијално сједиште неког од римских насеља муниципалног ранга.⁵ Интересовање научника побудили су проналасци попут споменика у Сарићима, са фрагментарним натписом и формулом *LDDD* (*locus datus decurionum decreto*), који потврђује муниципалну конституцију насеља, и бројни други који су индиректно свједочили о постојању

⁴ Међашки камен из Ваганца са натписом представља један од најстаријих римских натписа у Босни. Овај епиграфски споменик садржи натпис распоређен у девет редова текста. Лијеви доњи угао натписа недостаје. Висине је 60, а ширине 48 цм, док је висина слова 4,5–4 цм. Текст гласи: *L(ucius) Arruntius / Cami[ll]us Scri-b[o]nia[n]us le[g](atus) pro / pr(aetore) C(ai)[C]jae[s]aris Aug(usti) 5/ Germanici iudicem / dedit M(anium) Coelium (centurionem) / leg(ionis) VII inter Sapuates / e[st] La[?]matinos ut fines / [reg]leret et terminus po[n](eret)*. Из натписа је видљиво да је Луције Арнуције Камил Скрибонијан, намјесник цара Аугуста Гаја Германика (Калигуле), одредио за судију Манлија Коелија, центуриона VII легије, да уреди границе и постави међашки камен међу Сапуатима и Ематинима. Овај епиграфски натпис из Ваганца потврђује постојање мањих етничких заједница на мезејској територији. Ријеч је о Сапуатима и Ематинима/Ламатинима. Сапуати се у Равенској космографији спомињу са својим средиштем Сапуа, које се убицира у подручје Јајца, између Јања, Комара и Карауле. Од имена друге заједнице, чије се име спомиње на овом натпису, остао је фрагмент "...матини". Усљед оштећења споменика њихово име није било могуће реконструисати, што је довело до полемике у науци. Бојановски сматра да се Ваганац убицира доста јужније од претпостављене локације на Врбасу, гдје се налазило насеље Аемате, те одбацује идеју да је ријеч о Ематинима. О наведеним дјелима заједницама не постоје други подаци у античким изворима, па се сматра да, иако имају засебан идентитет и ограничавају своје територије, спадају у један већи конструкт назван *цивитас Маезеи*, што иде у прилог теорији да се мезејска peregrinска *цивитас* састојала од мањих повезаних заједница. Није познато из којих разлога је дошло до територијалне подјеле између Сапуата и Ематина/Ламатина, изузев што се нагађа да је то била њихова или царска воља проистекла из потребе државног апарата. Потенцијални разлог је легална подјела земље, што је оправдано чињеницом да су поставили камен међаш. (К. Patsch, "Megjašni natpis iz Bosne", *Glasnik Zemaljskog Muzeja IV*, Сарајево 1890, стр. 367–368; К. Херман, "Два римска натписа из Босне", *Гласник Земаљског Музеја III*, Сарајево 1890, стр. 306–308)

⁵ Прикупљена богата грађа изворног археолошког материјала данас се чува у збиркама ван Шипова. У оквиру сталне поставке Земаљског музеја у Сарајеву налазе се многобројни споменици пронађени у Шипову и околини, а маузолеј из Шипова заузима једно од централних мјеста у поставци. Археолошку збирку Фрањевачког самостана у Јајцу красе такође налази из Шипова, а бројни споменици изложени су у музејима у Зеници и Бањалуци.

римског града у Шипову.⁶ Епиграфска свједочанства пронађена до краја XX вијека нису пружала ослонац за идентификовање имена овог римског муниципија, па су расправе донијеле доста теза. На римски град у Сарићима и Шипову први је 1867. указао О. Блау, који је у словенском етнику Сарићи видио антички топоним Сарите.⁷ И други научници су, на основу привидне сличности топонима са римских мапа Балкана и данашњих топонима Сарићи и Плива, убицирали римске градове Сарите и Пелва у Шипово. Томашек и Трухелка⁸ тражили су римску путну станицу Сарите, познату из Табуле Пеутингеријане, док је Пач у Шипову локализовао Пелву, познату из Итинераријум Антонини. Алфелди је насеље у Шипову сматрао муниципијем, који је настао од племенске заједнице Сардеата, идентификујући га са Сплонумом. Муниципијум Балоие, који је углавном тражен у области од Мркоњић Града до Гламоча⁹, Иво Бојановски је први убицирао у античко насеље на локалитету Громиле у Шипову.

Надгробни споменик са натписом, откривен 2005. године, приликом обнове и проширења Храма Св. Јована Крститеља у Шипову, донио је потврду о овом локалитету као урбаном средишту муниципија Балоие. У натпису се спомиње римско градско насеље муниципалног ранга са три почетна слова – Бал. Открићем овог споменика, уз постојеће индиције на које указују други артефакти, може се потврдити лоцирање римског града Балоие у данашње Шипово.

Живот овог римског муниципија у Шипову може се пратити по археолошким, а дјелимично и по епиграфским налазима од II до VI вијека послје Христа. На подручјима које је насељавало илирско племе Мезеји, римски муниципиј је потврђен само у Шипову.¹⁰ Илирско насеље у Шипову континуи-

⁶ Ђ. Трухелка, "Arheološko ispitivanje jajačkog grada i okoline", *Glasnik Zemaljskog Muzeja* IV, sv. 4, Sarajevo 1892, str. 319; K. Patsch, "Prilozi našoj rimskoj povijesti, II, Šipovo u dolini Plive", *Glasnik Zemaljskog Muzeja* XXII, Sarajevo 1910, str. 182–190; Д. Сергејевски, "Епиграфски налазак у Шипову", *Гласник Земаљског Музеја* XXXVIII, Сарајево 1926, стр. 155; Исти, "Епиграфски и археолошки налази (Шипово, Ливно, Дрина)", *Гласник Земаљског Музеја* XLII, Сарајево 1930, стр. 157–158; Исти, "Касно-антички споменици из околице Јајца", *Гласник Земаљског Музеја* L, Сарајево 1938, стр. 49–64

⁷ I. Vojanovski, "Baloie – rimski municipij u Šipovu na Plivi", *Arheološki radovi i rasprave* VII, Zagreb 1974, str. 350

⁸ Ђ. Трухелка, "Arheološko ispitivanje jajačkog grada i okoline", *Glasnik Zemaljskog Muzeja* IV, Sarajevo 1892, str. 319; Isti, "Dva rimska natpisa iz Pecke – Šarići kod Jajca", *Glasnik Zemaljskog Muzeja* VI, Sarajevo 1894, str. 768–769

⁹ Ђ. Трухелка, пионер ранохришћанске археологије на овом простору, идентификовао је Балоие са Бјелајцем (Мали Билај) сјевероисточно од Мркоњић Града, гдје су пронађени остаци римског насеља. Трухелкину теорију прихватили су и други, попут Ф. Булића и Н. Билогривића. В. Томашек је Балоие тражио у Гламочу, док је Ф. Шишић Балоие смјестио у Мркоњић Град. Постоје и теорије К. Драгановића и А. Бенковића, који су град Балоие смјештали на локалитет Баљвине код Мркоњић Града.

¹⁰ I. Vojanovski, *Bosna i Hercegovina u antičko doba*, Sarajevo 1988, str. 215

рано је наставило развој и након римске окупације, прихватајући тековине које је доносила виша римска цивилизација, да би се временом развило у значајно управно и привредно средиште са рангом муниципија. Формирано римско насеље у Шипову, након утврђивања римске власти, имало је динамичнији развој од других илирских територија, јер су рудама богата подручја овог краја припала царском фиску (*territoria metalli*), што је довело до веће урбанизације насеља. Муниципална област овог ромејског града захватала је долине Пливе и Јања, тј. природну област између планина Виторога, Лисине и Горице. Претпоставке су да је подручје овог муниципија могло обухватати и ширу област, на истоку до Врбаса а на сјеверу до планине Мањаче, захватајући тако и долину Црне ријеке и античке насеобине у Мајдану, Мркоњић Граду (Леусаба) и Бјелајцу, гдје су се налазили и значајни металуршки погони (*metalla ferrariae*). Експлоатација руде на овом подручју отпочела је знатно прије римског освајања, а доласком Римљана потрага за рудама само је интензивирана. На основу археолошких ископавања може се закључити да је римска експлоатација руда овдје отпочела током последњих деценија I вијека послје Христа. Да је насеље у Шипову било доста развијено током III и IV вијека свједоче и странци који су у њему боравили (Јулиус Грацилис и Л. Публициус Телеспхорус).¹¹ Појава странаца указује и на привредну развијеност муниципија, а вјероватно је у вези са експлоатацијом жељезне руде. Постојање рударских и металуршких погона на ширем простору Шипова потврђено је на неколико локалитета, са главним металуршким погоном који се налазио на Громилама у Шипову.¹² Сирово гвожђе је, осим на Громилама, произвођено и у Дуљцима, Чифлуку, Трнову и Бабићима, а једно веће римско тросковиште налазило се и у Брешњеvu.¹³

Брзом привредном развоју допринијела је и добра путна повезаност са другим дијеловима царства. Насеље у Шипову је већ током прве половине I вијека повезано путном комуникацијом са централним дијелом Панонског басена и Јадранским приморјем. Ово насеље налазило се на итинерарској цести Салона–Сервитиум, а уз то је лежало и сасвим близу друге итинерарске цесте – Салвиае–Сервитиум – са којом је било повезано једним попречним путем. Ова путна комуникација је на мапи римских путева Табула Пеунтингеријана оцртана и представљена као једна од најважнијих римских путних комуникација на тлу данашње БиХ. Та магистрална римска цеста долазила је са југа, из подручја данашњег Купреса, спуштајући се преко Стројица, Попужа и Олића силазила је на обале Јања у Мујцићима, пружајући се даље десном обалом према Шипову. У градска насеља муниципија Балоие ова путна комуникација долазила је од

¹¹ I. Bojanovski, "Baloie – rimski municipij u Šipovu na Plivi", *Arheološki radovi i rasprave VII*, Zagreb 1974, str. 354

¹² A. Škego, "Eksploatacija željeza u Bosni u rimsko doba u Bosni", *Prilozi 28*, Sarajevo 1999, str. 35

¹³ I. Bojanovski, "Baloie – rimski municipij u Šipovu na Plivi", *Arheološki radovi i rasprave VII*, Zagreb 1974, str. 358

Муџића, ишавши десном обалом ријеке Јањ, да би недалеко од ушћа Јања у Пливу скретала према истоку. На лијеву обалу ријеке Пливе прелазио је мостом код ушћа ријеке Лубовице у Пливу, гдје се пут даље рачвао, једним правцем према Сокоцу и Барањима, а другим уз падину према данашњем храму и даље према Громилама.¹⁴ На наведеном правцу пронађени су остаци и сигурни трагови римске комуникације и неких насебина уз њу. Пут се даље спајао једним краком преко Језера и Мајдана са Мркоњић Градом, а другим, преко Сокоца и Герзова, са системом римских цеста Салоне – Ливно (Баридум) – Мркоњић Град (Леусаба). Постојала је и путна комуникација Шипово–Трново–Подрашница, о чему свједочи римски путоказ пронађен у близини Трнова.¹⁵ Са сигурношћу се након убикације града Балоие у Шипово могу локализовати остале станице и насеља означена на римској мапи Табула Пеунтингеријана: Инденеа у Муџиће, око 7 км јужно од Громила у Шипову, Сарите у Стројице, око 10,5 км јужно од Муџића, Јонариа – Стубо врело у Благају, на Купрешком пољу, око 20 км јужно од Стројица, и Баридутин у Ливно.¹⁶ Ходолошка микротопографска истраживања ових путева показала су да се подаци и удаљености Табуле слажу са стварним распоредом античких насебина и са удаљеностима на терену.

Табула Пеунтингеријана

Римска агломерација на подручју данашњег Шипова је по свом организационом склопу била својеврсна конурбација сачињена од античких супструкција, повезана поменутом путном мрежом са централним градским језгром на Громилама. Ову градску цјелину чинило је неколико приградских насеља

¹⁴ I. Bojanovski, *Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji*, Sarajevo 1974, str. 111

¹⁵ V. Radimsky, "Римски милјоказ код Трнова у котару јајачком", *Гласник Земалског Музеја VII*, Sarajevo 1895, str. 222–225

¹⁶ I. Bojanovski, "Baloie – римски municipij u Šipovu na Plivi", *Arheološki radovi i rasprave VII*, Zagreb 1974, str. 362

руралног или полуурбаног типа – у Туку на Градини, око храма св. Јована Крститеља, на ушћу Лубовачке ријеке, у Сарифима на обали Пливе, у Мујдићима, у Чифлуку, у близини гробља, и у насељу Граховци, те вјероватно око базилике у Воларима.

Центар овог муниципија налазио се на локалитету Градина, а чинио га је низ грађевина са централним форумом, на коме се налазила патронова статуа, а на којем су стајали храм и курије, као и друге грађевине, па и неке мунифиценције, тј. поклони патрона овом граду. Претпоставља се да је градска доминанта са храмом (вјероватно capitoлијске тријаде) била на Громилама. На то упућују пронађени бројни налази и остаци монументалније античке зграде ископане на дубини од 0,65 м, док су остаци храма потврђени археолошким налазима.¹⁷ На овој локацији, правоугаоне површине димензија 150 x 120 м и на приближној површини од око два хектара, пронађени су у више наврата остаци римских грађевина. Трухелка је 1891. на овом локалитету затекао остатке зида од тесаног камена, а у простору који је овим зидом био заграђен остатке многих грађевина са свим карактеристичним обиљежјима римске насеобине. С обзиром на правоугаону форму читавог комплекса на Громилама, насеобина која се ту налазила је имала правилан ортогонални растер, а временом је добила и зидине са јарком и атрибуте правога града.¹⁸ Судаћи по археолошким налазима, Римљани су солидније објекте (зграде са хипокаустом) почели градити крајем I или у првој половини II вијека, чиме је добијена физиономија урбаног центра. Са том изградњом се вјероватно отпочело по добијању муниципалног ранга.

До уздизања у ранг муниципија овог града вјероватно је дошло почетком II вијека послје Христа, о чему свједочи проналазак остатка споменика у част Гаја Минеција Фундана. Овај споменик са натписом дио је почасне вазе и статуе Фундана, легата XV легије, гувернера провинције Далмације и римског конзула (у 107. години). Претпоставља се да је овај угледни представник римске аристократије био царски намјесник у Далмацији, а можда и патрон римског насеља у Шипову.¹⁹ Постављање ове вазе и статуе може се ставити у везу

¹⁷ Пронађени су остаци већег хипокауста са суспензурама. Изнад хипокауста, на нивоу 35 цм под нивоом земље, лежао је богат шут античке зграде и повећи блок вијенца (гесимса) са више профилација. У шупљини хипокауста, са стране, уочени су преградни зидови темеља сусједних просторија. Судаћи по архитектонским фрагментима, као и по великом хипокаусту, закључено је да се овдје морала налазити већа античка грађевина. Налаз је након евидентирања поново затрпан. (I. Војановски, "Bilješke iz arheologije I", *Naše starine IX*, Sarajevo 1964, str. 193–198)

¹⁸ Радимски је забиљежио и трагове јарка на Громилама, па је могуће да је ријека Плива била наведена око читавог комплекса. Камени бедем мјестимично се распознавао дуж сјеверозападне стране 1952. године. (D. Sergejevski, "Kasno-antički spomenici iz Šipova", *Glasnik Zemaljskog Muzeja VII*, Sarajevo 1952, str. 42)

¹⁹ Антички бронзани уломак портрета или статуе са Громила из Шипова представља човјека високог чела, без косе, те пуних образа. Испод блаже наглашених обрва су широко отворене очи, са капцима и без зјеница, нешто дужи и пунији нос, а на косо затвореним устима истиче се

са изградњом или чак и са проглашењем агломерације Балоие у ранг муниципија, којем је Гај Минициј Фундан био покровитељ и заштитник. Датирање овог догађаја може се ставити у временски оквир између 107, када је Гај Минициј Фундан био конзул, и 124/125. године, када је премјештен за проконзула у Азији.²⁰ Ако се узме у обзир да је у то доба Далмација већ била "provincia inermis" (од 70. године), може се извести закључак да је у Фунданово вријеме у Далмацији, осим аугзилијарних јединица, и није могло бити других трупа, па се присуство једне мање војне јединице – вексилације – може узети у обзир. Постојање мањег гарнизона у том периоду није било у супротности са карактером муниципалне самоуправе. Сергејевски је изнио претпоставку да је војни логор из I и II вијека, подигнут за једну кохорту, временом прерастао у градску насеобину, која је становницима муниципија у касној антици послужила и као рефугиј.²¹

Археолошки налази потврђују да су у II вијеку на Громилама грађени војнички објекти, а постојање стациониране јединице у Шипову крајем II или првој половини III вијека потврђује и пронађени натпис на Громилама, у којем се спомиње *cohors III Alpinorum*. Овај натпис је сачуван на жртвенику који је пронађен на њиви званој Палучак, у непосредној близини локалитета Громиле. Проналажење овог споменика је и потврда да се на локалитету Громиле налазио многобожачки храм. Подију овога храма вјеројатно су припадале пронађене масивне плоче везане кламфама, али и бројни фрагменти архитектонске пластике, као што су: капители, базе, стубови и прагови богато профилираних корнижи.²² Овом храму вјероватно је припадао и фрагмент рељефа пронађеног

доња усна, која прелази у шпицасту браду. Овај уломак представља римског патрона града – муниципија Балоие – Шипова, који припада античкој портретној умјетности доба реализма. Димензија сачуваног бронзаног фрагмента износи 0,26 x 0,17 м. (V. Paškvalin, "Brončani ulomak antičkog portreta ili statues Gromila iz Šipova na Plivi", *Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja*, Sarajevo 2007, str. 181)

²⁰ База од кречњака, в. 40, ш. 42 и д. 49 цм, садржавала је натпис: *C(aio) MINICIO / L(ucii) • FILIO • PAP(iria) / FVNDANO, VII / VIR(o) EPVLONVM • TRIB(uno) / 5 LEG(ionis) VII (= XII) FVLMINATAE / QVAESTORI • TRIBVNO / [pl]EBIS PRAETORI • LEG(ato) / [leg(ionis) XV A] POLLINARIS/ 10 [...] PIAE [fidelis. c]VR [atori...* (Д. Сергејевски, "Епиграфски налазак у Шипову", *Гласник Земаљског Музеја XXXVIII*, Сарајево 1926, стр. 155)

²¹ Крајем XIX вијека и почетка интересовања за налазишта у Шипову истраживачи ових простора првобитно су на Громилама лоцирали војни логор (каструм). На основу квадратичног облика, положаја и величине овог комплекса, Пач и Сергејевски су сматрали да је у насељу на Громилама био смјештен римски логор за једну кохорту. Археолошки налази нису потврдили ту претпоставку, јер су пронађени и цивилни објекти. За остатке цивилног насеља сматрали су да су лежали нешто западније на Црквини, као и на Туку, на повишеним теренима. (D. Sergejevski, "Kasno-antički spomenici iz Šipova", *Glasnik Zemaljskog Muzeja VII*, Sarajevo 1952, str. 57)

²² Ара активног војника М. Аурелија Вера, декуриона коњице COH III ALP. са натписом који садржи формулу *iterata statione – поводом премјештаја*, индиректно потврђује гарнизон, што би говорило у прилог првобитног војничког карактера комплекса на Громилама. По Бојановском, ради се о натпису војне јединице кохорте III Алпинорум једине, која је на овом подручју носила редни број III. Не може се са тачношћу утврдити колико дуго је та јединица боравила у

на Громилама.²³ Постојање овог храма на Громилама потврђено је и аром посвећеном Минерви, коју је подигао је Л. Публициус Телеспхо[р]у[с], који је судећи по имену био грчког поријекла. Натпис на ари високој 47 цм гласи: *[Mi] NERVA[e] / SACR(um) • EX VO(to) / L(ucius) PVBLICIUS / TFLESPHO[r]U[s] V(otum) • S(olvit) • L(libens) • M(erito)*.²⁴ Овом храму је, по свој прилици, припадао и уломак епистилне греде, пронађен у секундарном положају на Црквини, са посветом *...Au]gusto et [Romae] sa[crum]*. Натпис пружа доказ о постојању храма деифицираним царевима и Роми (Аугустеум).²⁵

Вјероватно из истог храма потиче и пронађени рељеф Јупитера, Минерве и Генија, божанстава римског Пантеона. Фрагмент је дио божанског низа у надстијену, занатски тачно урађен, али са многобројним грешкама у цртежу.²⁶

Рељеф Јупитера,
Минерве и Генија

Шипову. Ово је први војнички споменик у долини Пливе. Аурелије Вер је, на основу посвете Аполону, био вјероватно грчког или домородачког поријекла. Укупна висина аре, са профилираном стрехом, која је одбијена али се сачувала, износила је 1,03 м, ширина 0,47, са дебелином од 0,20 м. Висина стрехе профилиране с три стране била је 0,28 м, а ширина 0,58 м, док је база имала висину 0,29 и ширину 0,62 м. Задња страна споменика није била заглађена. Натписно поље (титулус) величине је 0,48x0,47 м. Жртвеник је садржао натпис који је у већој мјери уништен. Натпис је гласио: *[Ap]ollini / [A]ug(usto). sac(rum) / [M? A]urel(ius). Vel[rlus. dec(urio) . [eq(uitum)] XV coh(ortis) • III A[ip(inorum)] / iterata / statione / l(ibens) p(osuit)*.

²³ Пронађени одломак високог рељефа, висине 29–30 и ширине 19 цм, религиозног је садржаја и остатак је веће композиције. На првој страни приказана је говећа глава жртвене животиње, а испод ње је исклесана дјечија глава истих пропорција. Са друге стране рељефа сачуван је само дио торза приказа жртвеног слуге који је држао сјекиру. (Д. Сергејевски, "Епиграфски и археолошки налази (Шипово, Ливно, Дрина)", Гласник Земаљског Музеја XLII, Сарајево 1930, стр. 157–158)

²⁴ Д. Сергејевски, "Епиграфски налази у Шипову", Гласник Земаљског Музеја XXXVIII, Сарајево 1926, стр. 157, сл. 2

²⁵ I. Војановски, "Baloie – rimski municipij u Šipovu na Plivi", *Arheološki radovi i rasprave VII*, Zagreb 1974, str. 362–364

²⁶ Прва је представљена Минерва, у дугом хитону са егидом и са кацигом са великом перјаницом. У лијевој руци држи копље, рука се наслања на штит, а спуштеном десном руком баца једно зрно у пламен високог трonoжног жртвеника. Покрај Минерве стоји Јупитер, такође у три четвртине профила, наг, осим прекривача који га покрива од лијевог рамена преко леђа. Јупитер је са муњом у спуштеној десној руци и са орлом окићеним жезлом у подигнутој лијевој руци. Треће божанство, Гениј, представљен је брадат, са ногама омотаним везама, десном руком просипа као жртву пиће из једне посуде на округли жртвеник, на којем су као дар принесени плодови. (K. Patsch, "Zbirke rimskih i grčkih starina u bos.-herc. zemaljskom muzeju", *Glasnik Zemaljskog Muzeja XXVI*, Sarajevo 1914, str. 191–192)

На локалитету званом Тук, под стијеном Подградина, на локацији званој Кућиште, пронађени су приликом изградње пута 1906. године, уз лијеву обалу Пливе, остаци једне веће зграде покривене опеком. За ову грађевину, која је лежала уз античку комуникацију која је водила према Језеру, утврђено је, након археолошких ископавања, да представља остатке храма. Међу овим зидинама пронађена су два жртвеника и одломак календара и зодијака, па се ово налазиште сматра остацима вјероватно Јупитеровог храма.²⁷ На овом локалитету откопане су супструкције са гробовима, натписима и римским новцима, а остаци грађевине су уништени приликом даљње изградње пута.²⁸

На локалитету званом Црквина, на мјесту гдје се данас налази Храм Св. Јована Крститеља, 1892. године налазили су се остаци монументалне античке грађевине у чијој се околини вјероватно простирало насеље. На овом локалитету, сјеверно од храма, утврђени су и темељи античког објекта.²⁹ Претпоставка је да је ова грађевина такође била многобожачки храм или чак ранохришћанска базилика, јер су око те централне грађевине пронађени гробови.³⁰ Не знамо много о том и другим објектима који су се налазили на овом локалитету а данас су уништени, па је немогуће одредити опсег античких објеката на овом локалитету. Данас су антички остаци на Црквини доста скромни.³¹

Код храма је, на његовој сјеверној страни, 2005. године пронађен споменик из III вијека, посвећен Јулију Аелију, центуриону војне јединице зване Друга нова, који је, након завршетка војне службе, прешао у државну управу и

²⁷ Прва ара висока је 0,715 м, самостојећа, оквира 0,29 м ширине и 0,26 м ширине/дебљине стабла. Врло обијена, нарочито на лијевој страни. Нема имена дедиканта. Са предње стране стоји само име божанства: *Ilovi optimo m(aximo)*. Друга пронађена ара висока је 0,47 м, на оквиру 0,288 м широка и дебела, а стабло јој је 0,235 м широко и дебело. На горњем оквиру, здесна, има накит, који се састоји од два реда трокута. Стајала је уз неки зид или стуб. Усљед пада се разбила по висини, па је горњи оквир и десни ћошак доста обијен. Носи натпис: *Sex(tus) Jul(ius) Gracilis v(otum) s(olvit)*. Пронађен је и фрагмент доњег десног ћошка календара, на коме су мјесеци били сликовито приказивани. Фрагмент садржи на себи голу нимфу, са посудом у лијевој руци, крошњу дрвета и натпис: *Iulius sum cumsuetus populo messem arborum...* На одломку зодијака приказан је ован, који је чинио једну од многобројних слика овог зодијака. (К. Patsch, "Prilozi našoj rimskoj povijesti, II Šipovo u dolini Plive", Glasnik Zemaljskog Muzeja XXII, Sarajevo 1910, str. 188)

²⁸ К. Patsch, "Prilozi našoj rimskoj povijesti, II Šipovo u dolini Plive", Glasnik Zemaljskog Muzeja XXII, Sarajevo 1910, str. 183

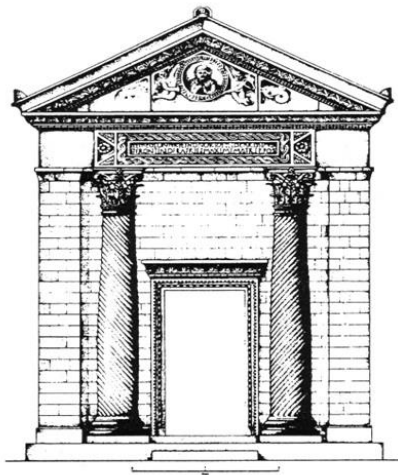
²⁹ I. Bojanovski, "Nalaz srednjovjekovnih mamuza na Crkvini u Šipovu", Naše starine VIII, Sarajevo 1963, str. 167

³⁰ Ђ. Truhelka, "Arheološko ispitivanje jajačkog grada i okoline", Glasnik Zemaljskog Muzeja IV, Sarajevo 1892, str. 319

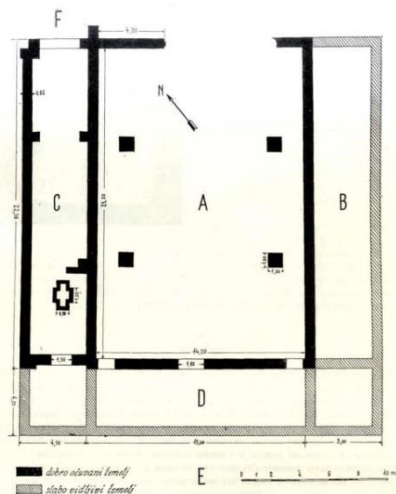
³¹ Сергејевски је изнио могућност да се на Црквини у Шипову у средњем вијеку налазио храм. Бојановски такође претпоставља да се на овом мјесту некада налазила и средњовјековна црква или нека античка грађевина. Засновао је своје мишљење након ископавања средњовјековних гробова – саркофага на овом локалитету, а које је датирао у период од XII до XIV вијека. (I. Bojanovski, "Nalaz srednjovjekovnih mamuza na Crkvini u Šipovu", Naše starine VIII, Sarajevo 1963, str. 170)

обављао функцију декуриона муниципија Балоие.³² Поље натписа (димензија 0,45 x 0,56 м) садржи дио текста који гласи: *D (is) M (anibus)/P Ae (lio) C(enturio)/Nova [-----] / dec(urio) mun (icipii)/Bal () / [-----] MO.*

На овом локалитету пронађена је и једна плоча са рељефом и стилизацијом листа винове лозе и композицијом два лава, димензија 0,74 x 0,245 x 0,15 м, која се по стилским облицима датира у VI вијек.³³ Пронађен је и један натпис на епистилној греди, као и један касноантички рељеф, али је претпоставка да су ови налази на Црквину могли доспјети и као сполија на касније средњовјековне гробове.³⁴

Реконструкција маузолеја породице Флавијеваца

План базилике у Муџићима

На локалитету који обухвата шире подручје између ушћа ријеке Лубовице у Пливу и данашњег градског трга забиљежени су трагови неколико римских грађевина.³⁵ Приликом изградње темеља некадашње зграде општинске управе и оближњих стамбених зграда, у периоду између 1960. и 1970. пронађени су темељни зидови од притесане седре и муљике у кречном малтеру. Простор са обје стране главне улице обиловао је налазима фрагмената цријепа (тегула и имбрекса) и опека квадратичног облика. На истом локалитету, у градском парку, пронађене су супструкције мање зграде са апсидом, које би могле

³² У сачуваном дијелу рељефа је приказан мушкарац у тоги, који држи волумен у једној руци, а друга рука савијена је у лакту. Споменик припада типу стела и има димензије 0,46 x 1,40 x 0,13 м. Споменик се данас чува у порти храма.

³³ Д. Сергејевски, "Касно-антички споменици из околице Јајца", Гласник Земаљског Музеја L, Сарајево 1938, стр. 60

³⁴ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom 2, Arheološka nalazišta, Regija 1–13, Sarajevo 1988, бр. 12.24

³⁵ I. Bojanovski, "Bilješke iz arheologije I", Naše starine IX, Sarajevo 1964, str. 193–198

потцати од стамбене архитектуре која је стајала уз тадашњу римску цесту. Утврђено је да је једна од просторија ове грађевине била украшена мозаиком, а потврђено је и постојање зграде са термо хипокаузисом (систем гријања).³⁶ На овом локалитету нађени су и добро очувани одводни канали прекривени плочама, који су могли служити за одвод нечисте воде из кућа у Пливу. Претпоставка је да су неке од ових зграда чиниле путну станицу – мансио. Приликом обнове канализационе и водоводне мреже у главној улици, 2017. године, пронађен је један носећи стуб дужине 140 и пречника 35 цм.

На ушћу ријеке Лубовице пронађени су остаци хришћанског маузолеја породице Флавијеваца. Овај маузолеј из III вијека на себи носи натпис: *Fl(avii)s Apollinari et Honorio filiis carissimis) et Frontino fratri et Maxim(a)e matri...* Маузолеј је породична гробница, коју су синовима Аполинару и Хонорију подигли отац Фронтин и мајка Максима.³⁷ На овом мјесту пронађено је неколико фрагмената античког саркофага *bisomusa* са приказом Медузе и Ерота³⁸, за које се претпоставља да су чинили један саркофаг за цијелу породицу.³⁹ Претпоставка је да су оба надгробна споменика пренесена на ову локацију у каснијем периоду и да су послужили као грађевински материјал за подизање моста преко ријеке Пливе. За првобитну локацију ових споменика може се узети старо градско гробље, гдје су пронађени фрагменти архитектуре, надгробни споменик, глава Медузе и више фрагмената са рељефима.⁴⁰

Насеобински елементи ове аморфне конурбације пронађени су и на другој обали ријеке Пливе. На старом градском гробљу откопано је више римских гробова без прилога.⁴¹ У секундарној употреби на овом гробљу је пронађен и

³⁶ I. Bojanovski, "Baloie – rimski municipij u Šipovu na Plivi", *Arheološki radovi i rasprave* VII, Zagreb 1974, str. 357

³⁷ С. Truhelka, "Arheološko ispitivanje jajačkog grada i okoline", *Glasnik Zemaljskog Muzeja* IV, Sarajevo 1892, str. 319; D. Sergejevski, "Kasno-antički spomenici iz Šipova", *Glasnik Zemaljskog Muzeja* VII, Sarajevo 1952, str. 42

³⁸ Тих година је, након завршетка археолошких истраживања мањег обима, одлучено да се супструкције са апсидом и канали конзервишу и уклопе у површину градског парка, док је остали терен покривен новим зградама. Ови налази су једини од бројних споменика пронађених у Шипову који су конзервирани и остављени у градском парку, поред локације гдје су пронађени. (I. Bojanovski, "Bilješke iz arheologije I", *Naše starine* IX, Sarajevo 1964, str. 196)

³⁹ N. Cambi, "Sarkofag iz Šipova", *Godišnjak ANUBiH CBI*, XX, Sarajevo 1982, str. 98

⁴⁰ Многи пронађени остаци дјело су неке локалне радионице која је несумњиво постојала у Балоју – Шипову. Те каменарске радионице су израђивале скулптуре, рељефе и архитектонску декорацију дужи временски период. По мишљењу Цамбија, оне су могле дјеловати већ почетком IV вијека, радећи дужи период, гдје су морале радити генерације мајстора. Рад једне или више радионица огледа се кроз њихов стилски развој, који можемо пратити кроз многе налазе, попут рељефа Јупитера, Минерве и Генија, те композиција са лављим главама, док се на богато профилисаној греди од корнижа огледа нешто старија класично конципирана традиција. (N. Cambi, "Sarkofag iz Šipova", *Godišnjak ANUBiH CBI*, XX, Sarajevo 1982, str. 91–103)

⁴¹ *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, том 2, *Arheološka nalazišta*, Regija 1–13, Sarajevo 1988, бр. 12.237

одломак десне стране каменог блока са фрагментарним натписом из I вијека, који је садржао формулу *LDDD* (*locus datus decurionum decreto*). Овај натпис потврђује муниципалну конституцију насеља којим је управљао *or do decurionum*.⁴²

Остали важни локалитети који су се налазили у непосредној околини града Балоие била су насеља у Воларима, Чифлуку и Мујџићима. На ова три локалитета пронађени су остаци сакралних објеката. На локалитету Црквине у Воларима откривена је једнострука базилика. Ова грађевина била је изведена од ломљеног камена, везаног кречним малтером уз примјесу туцане опеке.⁴³ Период изградње ове базилике остаје непознат због недовољне очуваности налаза. Уз ову базилику откривени су и остаци једне сводоване гробнице. Недалеко од ове локације пронађен је рељеф римског божанства шума Силвана. Уз Силвана је са једне стране представљен пас, а са друге лик срне.⁴⁴

У Чифлуку, у насељу Граховци, пронађени су остаци двостране базилике димензија 19 x 10 м, чија се изградња датира у период од краја IV до краја VI вијека. Приликом истраживања вршених 30-их година 20. вијека пронађена је апсида, изидано мјесто за епископа и сачувана клупа за клир, као и дио гесимса.⁴⁵ Супструкције ове цркве ископане су на заравани која је подзидана.⁴⁶

⁴² Фрагментални натпис: *LLV matri ca RI ssi MAE ET pie- NISSIMAE... IVAE pos VERVNT [L]DDD=L(ocus) d(atu)s d(ecurionum) d(ecreto)*. Камен је димензија 76 цм висине, 66 ширине и 34 дебљине. (Ѓ. Truhelka, "Arheološko ispitivanje jajačkog grada i okoline", *Glasnik Zemaljskog Muzeja IV*, Sarajevo 1892, str. 319; Исти, "Dva rimska natpisa iz Pecke – Šarići kod Jajca", *Glasnik Zemaljskog Muzeja VI*, Sarajevo 1894, str. 768–769; K. Patsch, "Prilozi našoj rimskoj povijesti, II Šipovo u dolini Plive", *Glasnik Zemaljskog Muzeja XXII*, Sarajevo 1910, str. 182)

⁴³ *Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine*, tom 2, *Arheološka nalazišta*, Regija 1–13, Sarajevo 1988, бр. 12.25

⁴⁴ Ђ. Mazalić Đoko, "Stari grad Jajce", *Glasnik Zemaljskog Muzeja VII*, Sarajevo 1952, str. 99

⁴⁵ Остаци базилике у Чифлуку нису у цјелости истражени и откопани. Д. Сергејевски је 1930. ископао апсиду ове базилике, а шири ископавања нису вршена. Састојала се од два дијела: јужне половине, коју је чинила четвороугаона просторија са око 10 м ширине и 15 дужине, и сјеверне половине, која је била исте дужине, али нешто ужа. Унутрашња ширина апсиде је 3,58 м, а дубина око 5,20. Дуж њезиног јужног зида дјелимично је сачувана клупа за клир (*subscellium*), ширине 0,32 и висине 0,40 м. Са сјеверне стране апсиде израђена је само једна степеница, широка 0,22 м, а висока само 0,11. На уобичајеном мјесту у дубини апсиде налази се епис-копско мјесто, начињено од камена и покривено малтером. Оно се састоји од столице са подножјем, дугачко је дуж зида 1,00 а према унутрашности 0,82 м. Под је израђен од бетона, као и у већини осталих старохришћанских цркава. У средина апсиде, на око 1,86 м од епископског мјеста, у поду је пронађен четвороугао од камених плочица неправилног облика. Над овим четвороуглом се налазила часна трпеза у облику стола са четири ноге и могла је имати димензије 1,03 x 0,67 м. Од часне трпезе није сачувани нити један дио, као ни од олтарске преграде, која је могла бити од дрвета. Приликом овог дјелимичног ископавања пронађени су и трагови цријепа и тесаног камена и цигле, као и један одломак гесимса, дуг 0,42, висок 0,29 и дебео 0,25 м, украшен примитивно израђеним зупцима. Закључак је да је базилика могла да буде саграђена од краја IV до завршетка VI вијека. По наређењу власти базилика је поново затрана. (Д. Сергејевски, "Касно-антички споменици из околице Јајца", *Гласник Земаљског Музеја L*, Сарајево 1938, стр. 50–51)

Црква се, по Сергејевском, састојала од два дијела – нешто ширег јужног дијела, коме припада и апсида, и ужег, сјеверног дијела зграде, а била је оријентисана у правцу исток–запад. Након сондажних испитивања, уз западни зид базилике, на дубини од 1,50 м, под шутом, пронађен је компактан слој угља од буковог дрвета. Слој угља врло вјероватно потиче од остатака дрвене архитектуре (вјероватно кровне конструкције), а ово би уједно била и индиција да је базилика страдала у пожару.

Неколико метара од затрпане апсиде, испред западног зида јужног дијела базилике, пронађене су три гробнице на свод, односно ранохришћански породични гробови. Ове касноантичке гробнице случајно су откривене, а несумњиво је да би даљња испитивања овог локалитета открила још гробница.⁴⁷ Налаз са овог локалитета је и фрагмент рељефа који приказује женску главу, нешто мању од природне величине, која представља фрагмент стеле, који је овамо доспио као сполиј, вјероватно још у античко доба. Пронађен је поред апсиде и представља рад домаћег мајстора, а приказује домаћу жену са карактеристичним илирским рупцем на глави. Рад не излази из оквира рустичне умјетности аутохтоног ликовног израза провинцијалног круга у унутрашњости римске Далмације, а датира се у III или IV вијек.⁴⁸

На подручју Доњих Мујџића, тј. у римском насељу Инденеа, на локалитету Црквина, код данашњег православног храма, пронађени су остаци базилике са нартексом и баптистеријем. Остаци базилике су дјелимично испитани и могу се датирати на крај V или почетак VI вијека. Базилика је оријентисана у

⁴⁶ I. Bojanovski Ivo, "Kasnoantičke grobnice na svod u Čitluku i njihova prethodna konzervacija", *Naše starine IX*, Sarajevo 1964, str. 103–106

⁴⁷ Тип ових ранохришћанских гробница се последице побједи хришћанства проширио из Сирије и Месопотамије и на западни дио царства. Истраживања су показала да се ради о касноантичким фамилијарним гробницама. Овај тип фамилијарне гробнице у облику хипогеја се често среће по читавом Балкану, почевши од половине IV вијека нове ере. Резултати истраживања указују на то да су гробнице затрпане људском руком, и то последице неког пожара, који је оставио трага у слоју угља. За вријеме једног или више аварских пљачкашких напада пострадала су и насеља око Шипова. Може се извести закључак да су тадашњи становници Шипова били принуђени да се повлаче, па су, напуштајући ове крајеве, осигуравали и гробове својих покојника јаким слојем камена у малтеру, у нади да ће се једног дана вратити назад. Томе свједочи зид од ломљеног камена у малтеру изнад поцета, настао пред један од напада, али се становници више никада нису вратили натраг. За одређеније датирање гробница у Чифлуку такође нема елемената. Сергејевски је мишљења да базилика, као и она у Мујџићима, потиче из V или VI вијека. Ако узмемо да гробнице могу бити и нешто млађе од цркве, онда вријеме њихове градње никако не долази у обзир прије V вијека. Оваквом датирању иде у прилог и доста непажљив начин зидања (неједнаке димензије) и употреба зубаче крупног зуба (0,6 цм) за обраду камених дијелова. Градња гробнице овога архитектонског типа била је доста скупа и привилегија имућнијих слојева касноантичког друштва. Кости из све три гробнице похрањене су у сјеверној гробници, која је добро затворена (I. Bojanovski, "Kasnoantičke grobnice na svod u Čitluku i njihova prethodna konzervacija", *Naše starine IX*, Sarajevo 1964, str. 103–122)

⁴⁸ I. Bojanovski Ivo, "Kasnoantičke grobnice na svod u Čitluku i njihova prethodna konzervacija", *Naše starine IX*, Sarajevo 1964, str. 109

правцу сјевер–исток. На основу пронађених темеља, димензија 27,5 x 24,5 м, ова базилика била је једна од највећих у данашњој БиХ.⁴⁹ Била је покривена тегулом. Зидови цркве грађени су од ломљеног камена прекривеног малтером природне боје. Патос се састојао, као што је уобичајено код касноантичких грађевина, од одређене врсте бетона (шљунак са малтером). Пронађени дијелови гесимса и капитела по облику спадају у тзв. рановизантијску умјетност.⁵⁰ Постоји могућност да је ова базилика грађена у више фаза.⁵¹

Уз базилику је дјелимично откопано и касноантичко гробље, на којем су, поред једног саркофага, пронађене и гробне коморе са сводом. Константовано је и присуство неколико уништених пресвођених гробница. Одређен број зиданих гробова, уништених приликом просијецања цесте, вјероватно се налазио и на западном обронку брежуљка. Такође, присуство гробова је утврђено и на сјеверном дијелу брежуљка.⁵² Око 50 метара сјеверно од базилике пронађена су два саркофага из римског доба.⁵³ Према инскрипцијама сачуваним на овим саркофазима, њихова старост се може датирати у другу половину IV вијека.⁵⁴ На овој локацији пронађен је и надгробни споменик са натписом конципираним на начин који није уобичајен код пагана (са формулом *quet posuit*): *MAXIMINO CARISSIMO QUEM POSUIT IN PACE VIXIT VINCENTIA*. Овај надгробни споменик је, према формули *quet posuit* и палеографској анализи слова, датан у IV вијек, и представља један од најстаријих сигурних

⁴⁹ Наос је био широк 14,20 и дуг 21,20 м, а постојала су четири квадратна темеља за стубове кровне конструкције, који су само 1,50 м удаљени од зидова. Са обе стране наоса налазе се двије просторије: десна, широка 3,70 м, и лијева, широка 3,20 м. Лијева просторија је служила као крстионица (*baptisterium*) у којој се налазила зидана крстионица у облику крста, чије су вањске димензије 0,9x1 м. Испред наоса се налази нартекс 3,75 м широк, подијељен у три дијела. Испред нартекса се налазила још једна просторија од које је сачуван патос до 3.50 м према западу од нартекса. Од архитектонских дијелова сачувано је врло мало. Тако су код једне од сусједних кућа лежали, па пренесени у Јајце, један капител од пиластра, висине 0,25, дужине 0,59, ширине (дебљина) 0,25 м и комад гесимса, разбијен у два дијела, висине 0,325, ширине (дебљина) 0,82 и дужине 1,29 м (0,54+0,75). Крстионица је била предодређена за крштавање дјете, што свједочи да је у вријеме градње базилике становништво прихватило хришћанство. То градњу базилике смјешта у V или VI вијек. (Д. Сергејевски, "Касно-антички споменици из околице Јајца", Гласник Земаљског Музеја L, Сарајево 1938, стр. 53–57)

⁵⁰ Д. Сергејевски, "Касно-антички споменици из околице Јајца", Гласник Земаљског Музеја L, Сарајево 1938, стр. 53

⁵¹ I. Marijanović, "Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini", *Glasnik Zemaljskog Muzeja NS VII*, Sarajevo 1990, str. 130

⁵² Д. Сергејевски, "Касно-антички споменици из околице Јајца", Гласник Земаљског Музеја L, Сарајево 1938, стр. 55

⁵³ I. Marijanović, "Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini", *Glasnik Zemaljskog Muzeja NS VII*, Sarajevo 1990, str. 129–130

⁵⁴ Д. Сергејевски, "Касно-антички споменици из околице Јајца", Гласник Земаљског Музеја L, Сарајево 1938, стр. 57–58

ранохришћанских натписа пронађених на подручју БиХ.⁵⁵

У близини локалитета на којем су пронађени остаци базилике, на седреној тераси уз Јањ, утврђени су и трагови античке насеобине. На мапи путева Табула Пеутингеријана насеље Инденеа – Мујџићи обиљежено је вињетом која приказује двије куле са бедемом. Ове одбрамбене грађевине вјероватно су се налазиле на локалитету Маглина главица, са одбрамбеним положајем који је доминирао кланцем.⁵⁶

Муниципију Балоие гравитирала су и остала мања насеља и одбрамбени локалитети у околини. Трагови римских насеобина утврђени су и на бројним другим локалитетима. У Дуљцима, на локалитету Громиле, утврђено је постојање римског насеља, што потврђују остаци грађевинског материјала и темељни зид начињен од малтера.⁵⁷ Локалитет Велики камен, у Воларима, имао је одбрамбено утврђење, а пронађени су остаци рушевине грађевине изведене од камена везаног кречним малтером.⁵⁸ На локалитетима Бијелићи⁵⁹ и Спасовина⁶⁰, у Јусићима, утврђени су трагови римског насеља, а у Бешњеву, на локалитету Игралиште⁶¹, остаци римске грађевине са бројним фрагментима римске цигле и цријепа. У селу Бабићи су утврђени трагови римских насеља на локалитетима Раскршће⁶² и Ханови.⁶³ На локалитету Бабин до (Борје) римско насеље простирало се на ширем простору, о чему свједоче остаци грађевинског материјала. На локалитету Међе – Штекеновац⁶⁴ утврђено је постојање римског насеља и металуршког погона. Локалитет Громиле,⁶⁵ у Брђанима, у римском периоду био је римско насеље, што потврђују пронађени остаци грађевинског материјала, жељезни предмети и фрагменти керамике. На локалитету Чардак⁶⁶, у Водици, пронађени су остаци римског насеља са фрагментима цигле, керамике и троске. На локалитету Добрљево⁶⁷, у Крчевинама – Ивићима, пронађени су остаци римске циглане са рововима за печење керамике, а на локалитету Миљевци⁶⁸, такође у Крчевинама, остаци римског насеља.

⁵⁵ I. Marijanović, "Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini", Glasnik Zemaljskog Muzeja NS VII, Sarajevo 1990, str. 129

⁵⁶ I. Bojanovski, Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, Sarajevo 1974, str. 112

⁵⁷ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom 2, Arheološka nalazišta, Regija 1–13, Sarajevo 1988, бр. 12.99

⁵⁸ Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom 2, Arheološka nalazišta, Regija 1–13, Sarajevo 1988, бр. 12.256

⁵⁹ Исто, бр. 12.100

⁶⁰ Исто, бр. 12.224

⁶¹ Исто, бр. 12.109

⁶² Исто, бр. 12.202

⁶³ Исто, бр. 12.105

⁶⁴ Исто, бр. 12.162

⁶⁵ Исто, бр. 12.98

⁶⁶ Исто, бр. 12.35

⁶⁷ Исто, бр. 12.43

⁶⁸ Исто, бр. 12.165

Већи број храмова чији су остаци пронађени на размјерно ограниченом подручју од Волара до Мујдића, свједочи да је град Балоие у римском периоду био и веома важно црквено сједиште. Постоје и наводи да се у околини града налазио посјед кога је византијски цар Јустинијан (527–565) поклонио бенедиктинцима око 540. године. Постојање једне епархије у граду Балоие веже се за епархију која се под именима Бароенсис, Барценсис и Бациенсис спомиње у актима тзв. Метрополитанског сабора (Concilium metropolitanum), одржаног 533. у Салони. Око постојања и убикације сједишта ове епархије воде се расправе још од времена Данијела Фарлатија (1690–1773). До данас није пронађен поуздан доказ о мјесту у коме су столовали епископи ове епархије. Фрањо Рачки, Фердо Шишић и Иво Бојановски сматрали су да сједиште епархије Бароенсис – Балоиенсис треба идентификовати са римским насељем Балоие у Шипову. На основу анализа црквених аката вођених у Солину, тадашњи могући епископ Балоиа звао се Савилијан. Његово име се спомиње у митрополитским актима из 530. и 533. године.⁶⁹

Крајем VI вијека византијски град Балоие у Шипову уништен је под ударом аварске бујице са сјевера. Тај догађај се веже за један од многобројних пљачкашких упада Авара у периоду између пада Сирмиума 582. и пада Салоне око 614. године. Град Балоие је пострадао вјероватно у љето 597. године, када је аварски каган Бајан провалио у ондашњу провинцију Далмацију римском цестом из Сирмиума према Салони и освојио град Вонкеис и околна утврђења. Име града Вонкеис у изворима се пише у разним облицима: Валкис, Валвис, Балцха, Балеа, а постоје мишљења да се изворно име овог града управо односи на Балоие.⁷⁰

Литература

1. Ковачевић Јован, Аварски каганат, Београд, 1977.
2. Сергејевски Димитрије, "Епиграфски и археолошки налази (Шипово, Ливно, Дрина)", Гласник Земаљског Музеја XLII, Сарајево 1930.
3. Сергејевски Димитрије, "Епиграфски налазак у Шипову", Гласник Земаљског Музеја XXXVIII, Сарајево 1926.

⁶⁹ I. Bojanovski, "Baloie – rimski municipij u Šipovu na Plivi", *Arheološki radovi i rasprave* VII, Zagreb 1974, 364

⁷⁰ У науци се често град Вонке, којег је уништио аварски каган Бајан 597. године, изједначава са античким градом Балоие. Град Вонке се лоцира на дионици пута Сервицијум–Салона, југоисточно од Бањалуке. Овај град уништен је у аварској офанзиви на провинцију Далмацију, у којој је порушено четрдесет тврђава и град Вонке, како га назива савременик Теофилакт Симоката. Име тог града се у изворима назива и Балкес, а у преводима на латински Балеа. (Ј. Ковачевић, Аварски каганат, Београд, 1977, стр. 58)

4. Сергејевски Димитрије, "Касно-антички споменици из околице Јајца", Гласник Земаљског Музеја I, Сарајево 1938.
5. Херман Коста, "Два римска натписа из Босне", Гласник Земаљског Музеја III, Сарајево 1890.
6. Arheološki leksikon Bosne i Hercegovine, tom 2, Arheološka nalazišta, Regija 1–13, Sarajevo 1988.
7. Bojanovski Ivo, "Baloie – rimski municipij u Šipovu na Plivi", Arheološki radovi i rasprave VII, Zagreb 1974.
8. Bojanovski Ivo, "Bilješke iz arheologije I", Naše starine IX, Sarajevo 1964.
9. Bojanovski Ivo, "Iz rada Arheološkog referata Zavoda", Naše starine XI, Sarajevo 1967.
10. Bojanovski Ivo, "Kasnoantičke grobnice na svod u Čitluku i njihova pretходна konzervacija", Naše starine IX, Sarajevo 1964.
11. Bojanovski Ivo, "Nalaz srednjovjekovnih mamuza na Crkvini u Šipovu", Naše starine VIII, Sarajevo 1963.
12. Bojanovski Ivo, Bosna i Hercegovina u antičko doba, Sarajevo 1988.
13. Bojanovski Ivo, Dolabelin sistem cesta u rimskoj provinciji Dalmaciji, Sarajevo 1974.
14. Cambi Nenad, "Sarkofag iz Šipova", Godišnjak ANU BiH CBI, XX, Sarajevo 1982.
15. Marijanović Ivana, "Prilog problemu datiranja nekih starokršćanskih crkava u Bosni i Hercegovini", Glasnik Zemaljskog Muzeja NS VII, Sarajevo 1990.
16. Mazalić Đoko, "Stari grad Jajce", Glasnik Zemaljskog Muzeja VII, Sarajevo 1952.
17. Patsch Karl, "Megjašni natpis iz Bosne", Glasnik Zemaljskog Muzeja IV, Sarajevo 1890.
18. Patsch Karl, "Prilozi našoj rimskoj povijesti, II Šipovo u dolini Plive", Glasnik Zemaljskog Muzeja XXII, Sarajevo 1910.
19. Patsch Karl, "Zbirke rimskih i grčkih starina u bos.-herc. zemaljskom muzeju", Glasnik Zemaljskog Muzeja XXVI, Sarajevo 1914.
20. Paškvalin Veljko, "Brončani ulomak antičkog portreta ili statues Gromila iz Šipova na Plivi", Godišnjak Centra za balkanološka ispitivanja, Sarajevo 2007,
21. Radimsky Vjenceslav, "Rimski miljokaz kod Trnova u kotaru jajačkom", Glasnik Zemaljskog Muzeja VII, Sarajevo 1895.
22. Sergejevski Dimitrije, "Kasno-antički spomenici iz Šipova", Glasnik Zemaljskog Muzeja VII, Sarajevo 1952.
23. Truhelka Ćiro, "Arheološko ispitivanje jajačkog grada i okoline", Glasnik Zemaljskog Muzeja IV, Sarajevo 1892.

24. Truhelka Ćiro, "Dva rimska natpisa iz Pecke – Šarići kod Jajca", Glasnik Zemaljskog Muzeja VI, Sarajevo 1894.
25. Škego Ante, "Eksploatacija željeza u Bosni u rimsko doba u Bosni", Prilozi 28, Sarajevo 1999.